

ION BUCUR

PUTERI PUBLICE
ȘI LIBERTATE ECONOMICĂ

Editura
Stamangiu

FORȚA IDEILOR ECONOMICE

Evaluarea stadiului actual al științei economice trebuie să țină cont de contextul intelectual și istoric. Un asemenea demers permite înțelegerea raporturilor de cauzalitate dintre evoluția teoriilor și ideilor economice și crizele economice și financiare majore. Impasul actual al științei economice se datorează imposibilității teoriei dominante de a identifica forțele care contribuie la destabilizarea sistemului economic și de a oferi soluții adecvate.

Crizele economice sunt, în esență, crize de idei. Impactul teoriei economice ortodoxe asupra crizei mondiale este de necontestat și reclamă eforturi teoretice și metodologice considerabile pentru reformarea Economiei.

Schimbarea de viziune, deschiderea către o gândire nonconformistă, abordările realiste și practice constituie dimensiuni esențiale ale unei științe economice profund umaniste.

Dacă vrem să înțelegem stadiul economiei moderne, trebuie să abordăm problema teoriei economice. Relațiile sale de condiționare cu politica economică și identificarea criteriilor care îi conferă legitimitate, caracter științific și eficacitate trebuie să evidențieze că teoria economică nu este un dat natural, iar conceptele și constructele sale sunt rezultatul gândirii umane. Ca urmare, cerințe minimale metodologice impun stabilirea metodelor utilizate pentru reflectarea adecvată a realității, a contextului evoluției ideilor economice și legătura acestora cu evenimentele, a condițiilor de eșuare a unei teorii, precum și de testare a valabilității și posibilității de interpretare a evenimentelor și consecințelor lor prin prisma teoriei economice existente.

Elucidarea relațiilor cu ideologia și a raporturilor de cauzalitate cu crizele economice, precum și identificarea condițiilor de valabilitate și falsitate a teoriilor economice au stârnit controverse și dezacorduri. Totuși, sunt dificil de contestat limitele de valabilitate, o anumită

simetrie în ascensiunea și decăderea teoriilor, precum și influența asupra decidenților politici pentru justificarea deciziilor lor.

Forța de înrâurire a ideilor și teoriilor economice este considerabilă și poate surmonta unele dificultăți de ordin tehnic sau instituțional. Înțelegerea insuficientă și persistența credințelor și doctrinelor arhaice pot reprezenta obstacole importante pentru progres și prosperitate (Krugman, 2009, p. 129).

Întotdeauna există diferite tipuri de idei în dezbateri. Uneori, surprinde rapiditatea cu care unele teorii se impun și devin diriguitoare atât în politicile naționale, cât și în „rețetele” promovate de organisme internaționale. Evaluarea succesului sau eșecului teoriilor economice trebuie să țină cont de criteriul utilizat. Când rezultatul aplicării prescripțiilor unor teorii economice este apreciat prin prisma unui criteriu limitat, știința economică poate înregistra un mare succes. În cazul unei teorii foarte generale despre ceea ce se petrece în ansamblul societății, este evidentă integrarea valorilor intelectuale cu ideologia. Așa se și explică posibilitatea teoriilor alternative care decurg din realități economice și politice similare. Însă analiza evenimentelor și a consecințelor se realizează prin prisma teoriilor economice existente. Testul pentru o teorie sau model economic constă în utilitatea lor mai degrabă decât dacă sunt adevărate sau nu.

Teoriile economice sunt considerate metafore, iar modelele nu reprezintă descrieri realiste (Skidelsky, Wigström, 2010, p. 6). Abilitatea economistului constă în capacitatea de a selecta modelul cel mai adecvat contextului dat. Dificultăți majore apar atunci când teoriile existente se confruntă cu un teritoriu necunoscut. Metoda științifică reclamă, în primul rând, ca teoriile economice să fie construite în consonanță cu realitatea. Totodată, pentru ca o teorie să fie relevantă, este necesar ca evenimentele desfășurate în lumea reală să fie perfect posibile în teoria respectivă. Dacă teoria contravine modului de comportament al economiei, reformele concepute pe baza sa vor genera consecințe negative.

Există opinii diverse referitor la interacțiunea teoriei cu politica economică. Dacă politica economică este tratată ca efectul unor decizii raționale, divergențele apar în legătură cu relevanța teoriilor economice și rolul lor în asigurarea legitimității și suportului științific pentru soluțiile propuse decidenților. Relațiile existente între teoriile economice ale oamenilor de știință și politicile economice aplicate de guvern stârnesc dezbateri controversate. Opiniile radicale susțin că politica economică nu are ca obiectiv aplicarea teoriei economice, iar problema fundamentală a oamenilor politici nu o constituie aplicarea mai bună a rezultatelor științei economice. Pentru adepții acestei orientări, politica economică nu reprezintă expresia justeții sau adevărului unei teorii economice. La polul opus, se regăsesc cei care susțin că teoria economică rămâne relevantă pentru politica economică (H. Minsky, 2011, p. 569), iar reflecțiile teoreticienilor sunt transformate în rezultate decizionale. În anumite cazuri, diferite teorii economice pot deveni argumente intelectuale politizate pentru partidele politice. Economistul teoretician este implicat în elaborarea teoriei economice, iar politica economică nu apare întotdeauna ca o simplă aplicare a acesteia. Deciziile nu se adoptă numai bazându-se pe teorii (J. Sapir, 2011, p. 65), ci în strânsă legătură cu numeroși alți factori. Se consideră iluzorie ideea că economiștii au capacitatea de a ghida direct politicile în numele „legilor științei”. Între teorie și acțiune relațiile sunt mai complexe și se întrepătrund. Politicile economice se pot baza pe teorii economice, dar pot fi influențate de ideologia decidenților politici, precum și de crezurile lor morale și etice. Astfel, politicile referitoare la dereglementare au reprezentat consecința unor „forțe economice și politice, interese, idei și ideologii” (J. Stiglitz, 2010, p. XVII).

Surprinderea rolului variabilelor economice și politice în fundamentarea și aplicarea politicilor economice necesită o analiză complexă, care să elucideze rolul doctrinelor și al rațiunilor practice. Determinante sunt teoriile economice sau variabilele practice? Doctrinile sau rațiunile practice? Așadar, se impune elucidarea gradului în care

soluțiile la problemele economice sunt rezultatul aplicării cercetării economice sau al ideologiei dominante.

Din punct de vedere științific, nu există politică economică bună sau rea, ci instrumente eficace sau ineficace pentru atingerea unui obiectiv dat. Configurația unei politici economice adecvate este consecința dezbaterilor politice. De asemenea, performanța economică nu reprezintă rezultatul exclusiv al „legilor de fier” ale Economiei. Cadru politic și ideologic al reformelor economice este evident, iar variabilele politice au un impact decisiv asupra caracteristicilor și orientărilor politicilor economice.

Tentativa disimulată de a masca raporturile economiei cu politica amplifică dificultatea evidențierii similitudinilor și deosebirilor în politica economică. Astfel, conjuncția capitalismului cu democrația a făcut posibilă identificarea unor elemente comune în politica economică a țărilor dezvoltate. După cum, particularitățile în organizarea capitalului și a muncii, combinate cu cele din organizarea sistemului politic, au generat importante deosebiri în politica lor economică.

Interacțiunea guvernării democratice cu economia de piață, măsura în care politica și teoria economică împărtășesc aceeași ideologie, congruența sistemelor politice și economice, precum și a cunoașterii științifice cu ideologia dominantă s-au dovedit factori esențiali ai eficacității politicilor economice promovate în perioada postbelică.

Rolul ideologiei în știința economică și impactul său asupra deciziilor economice rămâne un subiect controversat. Mizele ideologice au jucat un rol important în evoluția gândirii economice și în formularea diverselor sale teorii. Totodată, determinismul ideologic nu s-a dovedit a fi cu nimic superior determinismului economic. Surprinzător apare, pe de o parte, identificarea aceluiași mecanisme de gândire la teoreticieni cu formație intelectuală diferită, miopia intelectuală a multor specialiști din domeniul Economiei ale căror ipoteze ideologice fac abstracție de realitate, precum și prevalența ideologiei în comunitatea economică și financiară internațională, pe de altă parte. Perspectivele asupra rolului soluțiilor ideologice la problemele economice sunt

diverse. Oliver Blanchard a respins ideea că Economia a fost condusă de ideologie și susține pragmatismul său, în timp ce J. Stiglitz arată că știința economică a fost înlocuită de prea multe ori de ideologie. Limitele cunoașterii stau la baza distincției dintre ideologie și știință (Joseph E. Stiglitz, 2003, p. 351). Triumful ideologiei asupra științei este proclamat uneori în mod categoric: trecerea de la Economia impregnată cu metode ale științelor naturii la o Economie dominată de ideologie, postkeynesismul este mai mult ideologie decât știință (R. Solow) cel puțin în cazul Macroeconomiei, totul se reduce la ideologie (Dinu, 2010, p. 266). Adepții falimentului politicului susțin că ideologiile sunt depășite, ele continuă să subziste doar sub o formă edulcorată și că parcurgem o eră a pragmatismului triumfător (M. Laine, 2009, p. 32). În același spirit, T. Blair declara că secolul al XXI-lea va fi o luptă pentru idealuri pragmatice și nu pentru dogme ideologice.

Teoria economică și ideologia sunt acuzate tot mai virulent de geneza crizei economice actuale. Ideologia joacă un rol important în formularea teoriilor și desemnează convingerile a priori ale economistului teoretician care rezultă din sistemul său de valori. Deși economiștii se reclamă de la cercetarea științifică este evidentă înclinația lor de a accepta drept ipoteze asumțiile ideologice.

Economia prezintă o particularitate în raport cu alte științe sociale: ideologia poate conduce la apariția unor teorii și justificări aberante (B. Guerrien, 2007, p. 27). Interacțiunea pernicioasă dintre știința economică și ideologia politică a condus la apariția unor doctrine ridicole ale pieței eficiente, așteptărilor raționale ș.a., care au monopolizat gândirea guvernelor, instituțiilor de reglementare și lumii afacerilor (A. Kaletsky, 2010, p. 6).

În știința economică abordările sunt bazate pe viziuni diferite despre societate, care depind, într-o mare măsură, de filosofia socială și sistemele de valori asociate. Economiștii sunt dezinteresați? În mod cert, nu. Detașarea lor de criteriile politice și ideologice este imposibilă, câtă vreme alegerea este condiționată atât de valorile de bază, cât și de experiența teoretică și practică.

Ideologia inspiră, așadar, acțiunea politică și economică. Totodată, doctrina economică nu poate fi desprinsă de doctrina politică. În general, doctrinele politice devansează reformele instituționale și economice. Liberalismul s-a impus ca școală de gândire economică și politică, iar monetarismul a reprezentat o ideologie economică cu potențial politic.

Deși se sugerează pe alocuri, nu trebuie reținut că economiștii au oferit teorii care reprezentau pure ideologii. Relația dintre ideologie și cerința pentru rigoare nu a fost sacrificată.

Modificări substanțiale în domeniul științei economice intervin în anii '70 deoarece tendințele ideologice și metodologice funcționau în aceeași direcție. (Backhouse, 2010, p. 151).

Pe fundalul insuccesului economic apar noi teorii și mișcări politice. În această perioadă, este larg percepută nevoia de a dezvolta noi teorii bazate pe piețele libere. Orientarea către soluțiile pieței libere se datorează conștientizării că planificarea și reglarea non-piață au eșuat. Astfel, „revoluția” Reagan a urmărit realizarea unei restaurări a valorilor tradiționale conservatoare și a pieței libere. În acest sens, este evident impactul Noii Drepte asupra teoriei și politicilor economice.

Revoluția politică din SUA și Anglia nu ar fi fost posibilă fără o revoluție paralelă în gândirea economică. În urma sa, economiștii conservatori au decis să ignore realitatea istorică și să favorizeze procesele simplificatoare ale ideologiei fundamentalismului de piață.

Din anii '80, concepția că piețele se autoreglează și sunt eficiente începe să predomină nu numai în cercurile politice conservatoare, ci și în mediile academice. Știința economică este dominată de un grup redus de economiști din departamentele de top ale Universității din Chicago, Stanford, Harvard ș.a., care stabilesc direcțiile de evoluție ale noilor idei și teorii economice. A. Greenspan, unul dintre cei mai cunoscuți promotori ai neoliberalismului, a exprimat încrederea totală în abilitatea pieței de a crea stabilitate. În concepția sa, ideologia pieței libere (free market ideology) reprezintă mai mult decât un set de

opinii, ci o modalitate bine dezvoltată și structurată de gândire despre lume. (J. Cassidy, 2009, p. 6).

Propensiunea teoriei economice moderne pentru premise nejustificate și simplificatoare le-a permis politicienilor, reglatorilor și bancherilor să considere că stabilitatea este automată, șomajul involuntar este imposibil, iar piețele eficiente pot rezolva toate problemele economice. Trebuie remarcată rapiditatea cu care preceptele neoliberale au penetrat politicile publice, devenind idei diriguitoare, deopotrivă în politica națională, cât și în gândirea agențiilor internaționale de reglementare.

Cercetările economice contemporane au fost construite pe baza analizei deductive fondate pe noțiunile de echilibru, comportamente raționale și raționalitatea anticipațiilor.

„Adevărurile” colportate de ideologia pieței libere sunt bazate pe viziuni înguste și concepte prefabricate. Până în anii '70, ipoteza pieței eficiente constituie un truism, iar axiomele raționalității individului și competiției perfecte erau dominante. Aceste idei au generat paradigma „neoclastică” și o mișcare intelectuală care a monopolizat gândirea economică. Ele nu au fost prezentate sub forma unor teorii, ci ca ipoteze: ipoteza așteptărilor raționale, ipoteza piețelor eficiente ș.a. Utilizarea cuvintelor magice *rațional*, *eficient* și *natural*, de către laureați ai premiului Nobel, a asigurat o mare audiență paradigmei economiei dominante. Principala rațiune pentru care economiștii au adoptat o viziune nerealistă despre lume o constituie implicațiile sale politice. Așteptările raționale și rata „naturală” a șomajului au demonstrat că eforturile guvernului de a conduce ciclurile economice și șomajul au fost inutile și contra-productive. De asemenea, piețele eficiente „au demonstrat” că singurul rol constructiv al guvernului în economie era de a dereglementa și de a privatiza. Asemenea concluzii erau așteptate de politicieni și conducătorii de afaceri pentru a putea valida reformele Reagan și Thatcher (A. Kaletsky, 2010, p. 179).

Anii '90 au marcat preocuparea pentru ranforsarea mesajului neoliberal și asocierea sa cu noul discurs despre globalizare. Totodată, se

înregistrează conjuncția neoliberalismului cu noul model financiar de creștere, a cărui caracteristică dominantă a fost dereglementarea piețelor financiare. Impunerea priorității circuitului financiar a stimulat apariția „financiarizării” (financialization), care a întărit boom-ul anilor '90. Teoriile convenționale postulează că finanța ajută la stabilizarea fluctuațiilor economice, contribuie la eficacitatea alocării capitalului și asigură nevoile de finanțare a activităților reale. Ardenți susținători ai laissez-fair-ului în materie de finanțe au impus teoriile care promovează eficiența piețelor financiare. Aceste teorii au devenit doctrina dominantă și s-au bazat pe ipoteze neplauzibile despre comportamentul investitorilor și speculatorilor.

După două decenii de strategii neoliberale, proiectul politic conservator este serios decredibilizat. Realitățile financiarizării au invalidat retorica prin care s-a impus liberalizarea, bazată pe ipoteza eficienței pieței.

Nu au existat baze științifice pentru ipoteza că piețele erau eficiente (Stiglitz, 2010, p. 243). Funcționarea necorespunzătoare a piețelor în situații caracterizate prin informație asimetrică reprezintă una dintre marile descoperiri ale teoriei economice din ultimele decenii (Skidelski, Wigström, 2010, p. 69). Înlăturarea credințelor arhaice a pus în evidență că piața nu se autocreează, nu este autoreglatoare și autostabilizatoare și reprezintă un coordonator failibil al activității economice (D. Rodrik, 2011, p. 22).

Evaluarea stadiului actual al științei economice trebuie să pornească de la prevalența teoriilor care, în opinia unui număr semnificativ de economiști, au condus la serioase erori de politică economică. În mod justificat se consideră că actuala criză globală este rezultatul ideologiei pieței libere. Prin urmare, starea de criză este caracteristică teoriei la modă dominată de dogme, mituri și obsesii ideologice. Abordările ideologice în detrimentul celor științifice, impunerea hegemoniei neoliberale și a liberului schimb ca ideologie economică, obsesia ideologică despre „liberalizare”, tendința de a sacraliza unele legi ale eco-

nomiei capitaliste se îmbină cu ostilitatea față de autoritatea politică și menținerea retoricii antistatiste.

Discursul bazat pe o ideologie simplistă este omniprezent. Argumentul conform căruia statul este ineficace se bazează mai mult pe ideologii decât pe știință, iar dihotomia piață-stat constituie o simplificare abuzivă. Dogmele ideologice instalate în conștiința publică sunt asociate cu miturile ce caracterizează știința economică utopică (utopian economics). Miturile economice desemnează falsa percepție a unui fenomen răspândită la numeroși economiști (P. Bairoch, 1999, p. 6) sau denotă un crez admis sau o idee care poate fi sau nu adevărată. Mitul dominant al științei economice academice (academic economics) îl reprezintă piața competitivă și guvernul ineficient. Lui i se adaugă mitul că activitatea privată este mai eficientă decât activitatea publică, mitul agentului rațional și mitul privind tendința naturală a unei economii către ocuparea deplină (Backhouse, 2010, p. 182).

Dominația și persistența teoriilor bazate pe ipoteze simple și nereale au făcut ca știința economică să-și altereze statutul de disciplină științifică și să se transforme în cel mai mare suporter al capitalismului pieței libere.

Criza economică declanșată în anul 2008 amplifică îndoielile cu privire la valabilitatea teoriei standard și consemnează colapsul fundamentelor intelectuale ale neoliberalismului, delegitimarea și eșecul unei ideologii economice elitiste.

BIBLIOGRAFIE

Backhouse, R. (2010). *The Puzzle of Moder Economics*, Cambridge, Cambridge University Press, New York.

Bairoch, P. (1999). *Mythes et paradoxes de l'histoire économique*, La Découverte, Paris.

Cassidy, J. (2009). *How Market Fall*, Penguin Books, London.

Dinu, M. (2010). *Economia de dicționar*, Editura Economică, București.

Guerrien, B. (2007). *L'illusion économique*, Omniscience, Paris.

Kaletsy, A. (2010). *Capitalism 4.0 The Birth of a New Economy*, Bloomsbury, London.

Laine, M. (2009). *Post-politique*, JC Lattès, Paris.

Minsky, H. (2011). *Cum stabilizăm o economie instabilă*, Ed. Publică, București.

Rodrik, D. (2011). *The Globalization Paradox*, W.W. Norton & Company, New York.

Sapir, J. (2011). *La démondialisation*, Editions du Seuil, Paris.

Skidelski, R. Wigstrom, C. (2010). *The Economic Crisis and The State of Economics*, Palgrave Macmillan, New York.

Stiglitz, J. (2003). *Globalizarea*, Editura Economică, București.

Stiglitz, J. (2010). *Freefall. Free Markets and the Sinking of the Global Economy*, Penguin Books, New York.